

УДК 343.37

О. О. Дудоров,

докт. юрид. наук, проф., проф. кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті зроблено огляд вітчизняних наукових публікацій, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності. Констатовано часткову невідповідність назви Розділу VII Особливої частини КК України змісту розміщених у ньому кримінально-правових заборон. Визначено дискусійні аспекти кримінально-правової характеристики конкретних господарських злочинів.

Ключові слова: господарська діяльність, злочин, декриміналізація, бланкетність.

Проблематика кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності за кількістю наукових публікацій є серед тематики Особливої частини кримінального права України своєрідним «лідером». Якщо обмежитись оцінкою робіт лише монографічного рівня, можна констатувати, що їх переважну більшість присвячено кримінально-правовій характеристиці конкретних складів злочинів у сфері господарської діяльності¹; праць універ-

¹ Див., зокрема: Андрушко П. П., Корткевич М. Є. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика. – К. : Юрисконсульт, 2005. – 292 с.; Беницкий А. С., Розовский Б. Г., Якимов О. Ю. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации : монография. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2008. – 496 с.; Берлін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : монографія. – К., 2005. – 316 с.; Бобонич Є. Ф. Порухнення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг: кримінально-правова характеристика (ст. 202 Кримінального кодексу України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2009. – 264 с.; Болдарь Г. Є. Незаконні дії у разі банкрутства: проблеми кримінально-правової кваліфікації та вдосконалення законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Львів, 2007. – 20 с.; Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні : монографія / Л. П. Брич, . – К. : Атіка, 2000. – 288 с.; Волинець Р. А. Кримінальна відповідальність за порушення бюджетного законодавства (ст. 210 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2011. – 215 с.; Гармаш Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Харків, 2008. – 20 с.; Гревцова Р. Ю. Кримінальна відповідальність за податкові злочини в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2003. – 224 с.; Готін О. М. Випуск або реалізація недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки: проблеми кримінальної відповідальності : монографія. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. – 288 с.; Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти : монографія. – К. : Істина, 2006. –

сальних, в яких би давався поглиблений юридичний аналіз усієї системи таких злочинів, розкривались загальні закономірності кримінально-правової

648 с.; Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / Передне слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 952 с.; Заруба П. І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері приватизації : монографія. – К. : Атіка, 2007. – 220 с.; Кашкаров О. О. Проблеми кваліфікації злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів : монографія. – Х. : Формат Плюс, 2008. – 186 с.; Короткевич М. Є. Кваліфікація зайняття забороненими видами господарської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Львів, 2005. – 234 с.; Крих Т. Я. Незаконна приватизація державного, комунального майна за кримінальним правом України: юридичний аналіз складу злочину : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Львів, 2010. – 239 с.; Кураш Я. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (Аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 1998. – 18 с.; Лантінов Я. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку за зайняття господарською та банківською діяльністю за ст. 202 КК України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2004. – 20 с.; Ляпунова Н. М. Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2001. – 18 с.; Мінаєв М. М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизних товарів (ст. 204 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2005. – 232 с.; Мопсик В. Р. Кримінальна відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами в Україні: аналіз правотворчості і правозастосування : монографія. – К. : Атіка-Н, 2010. – 244 с.; Музика А. А., Савченко А. В., Процюк О. В., Сіленко В. В., Горох О. П. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід, . – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 276 с.; Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Львів, 2002. – 239 с.; Опалінський Ю. В. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 1998. – 17 с.; Останін В. О. Кваліфікація ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2004. – 20 с.; Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України В. І. Борисов. – Х. : Право, 2009. – 184 с.; Петричко Н. О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2010. – 258 с.; Процюк О. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2006. – 255 с.; Радужний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю : монографія. – Х. : Ксилон, 2008. – 202 с.; Салімонов І. М. Кримінальна відповідальність за обман покупців та замовників : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Запоріжжя, 2004. – 228 с.; Саско О. І. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Львів, 2007. – 203 с.; Сингаївські І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : монографія. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2010. – 358 с.; Смирнова А. В. Кримінально-правова кваліфікація співучасті в ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2012. – 255 с.; Старовойтова Ю. Г. Кримінально-правова протидія порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг : монографія. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 272 с.; Сухов Ю. М. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: проблеми відмежування від суміжних злочинів та кваліфікації за сукупністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2000. – 16 с.; Тихонова О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2009. – 220 с.; Філіпп А. В. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виготовлення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Дніпропетровськ, 2011. – 235 с.; Фролова О. Г. Злочини, пов'язані з банкрутством в Україні: кримінально-правова характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2006. – 22 с.; Хавронюк М. І. Право споживачів на безпечність продукції: кримінально-правове забезпечення : монографія. – К. : Атіка, 2011. – 324 с.; Варламова С. О. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з відомостями, що становлять комерційну або банківську таємницю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2007. – 20 с.; Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2004. – 20 с.; Щавінський В. Р. Кримінальна відповідальність за порушення порядку емісії недержавних цінних паперів : навч. посібник. – К. : ДП «Укрархбудінформ», 2006. – 200 с.

охорони господарських відносин, висвітлювались наскрізні кримінально-правові проблеми злочинів у сфері господарської діяльності, поки що бракує².

Черговий сплеск інтересу до розглядуваної проблематики з боку науковців³ зумовлений ухваленням Закону від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», що і не дивно. Адже прийняття цього Закону стало чи не найбільшим реформуванням вітчизняного КК за весь час його чинності. Подібна об'ємна декриміналізація сталася у 1992 р., коли було скасовано кримінальну відповідальність одразу за 18 діянь. Щоправда, тоді це було виправдано: початок 90-х років минулого століття був часом кардинальної зміни економічної системи, проголошення переходу до ринкової моделі розвитку суспільства. Цього явно не спостерігалось у 2011 р., коли наш законодавець забажав змінити існуючу ситуацію в державі, пов'язану з підвищеним рівнем криміналізації господарських правопорушень, випадками зловживань з боку правоохоронних органів, погіршенням інвестиційного клімату в державі та зниженням підприємницької активності населення.

З огляду на сказане, варто очікувати, що критичне осмислення законодавчих новел 2011 р. у частині регламентації кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, у тому числі поєднане із вису-

² Див.: Берлін П. С. Наслідки у складах злочинів у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. – К. : КНТ, 2007. – 392 с.; Буртовой М. О. Документ як предмет злочинів у сфері господарської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Дніпропетровськ, 2010. – 259 с.; Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. – Х.: Вид-тво Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 384 с.; Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с.; Кирилко В. М., Перепелиця О. І. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2010. – 784 с.; Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : Елтон – 2, 2012. – С. 445–685; Стрельцов С. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти : навчальний посібник. – О. : Астропринт, 2000. – 476 с.; Ужва, Л. О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – О., 2004. – 203 с.

³ Див., зокрема: Гуторова Н. О. Щодо гуманізації відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. – 19 – 20 квітня 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 141–145; Гацелюк В. О. Про ризики гуманізації та (де)криміналізації // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. – 19 – 20 квітня 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 107–111; Медицький І. Б. Нові витки розвитку вітчизняної кримінально-правової політики // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. – 19 – 20 квітня 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 303–305.

ненням рекомендацій щодо розмежування складів господарських злочинів та адміністративних правопорушень, а так само пропозицій, спрямованих на відновлення кримінальної відповідальності за частину безпідставно декриміналізованих діянь (ухилення від повернення валютної виручки, «товарна» контрабанда, порушення, пов'язані із неплатоспроможністю, тощо), буде одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень у цій сфері.

Традиційно дискусійним у доктрині є питання про родовий об'єкт розглядуваної групи злочинів, а, відтак, про назву відповідного розділу і коло злочинних посягань, норми про які слід включати до його складу.

Ставлення до назви розділу VII Особливої частини КК України («Злочини у сфері господарської діяльності») не може бути однозначним. З одного боку, ця назва, не відображаючи родовий об'єкт відповідних злочинів як основу побудови Особливої частини КК, чітко не показує, які саме відносини поставлені під охорону за допомогою кримінально-правових норм, об'єднаних у вказаний розділ КК. З другого, його назва певною мірою виправдана, якщо мати на увазі, які досить різнопланові посягання виявились об'єднаними в одне ціле у цьому розділі. Очевидно і те, що приписи регулятивного законодавства (маємо на увазі передусім ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України, яка містить визначення господарської діяльності) не дозволяють визнавати господарськими частину відносин, охоронюваних розділом VII Особливої частини КК України. Сказане стосується, наприклад, відносин, пов'язаних зі сплатою податкових і страхових внесків, а також приватизаційних відносин.

Таким чином, проблеми вдосконалення системи Особливої частини КК України та класифікації злочинів у сфері господарської діяльності й надалі зберігатимуть свою актуальність.

На жаль, поки що далека від вирішення притаманна чинному КК України фундаментальна проблема, яку можна позначити як довільність і відсутність уніфікації показників, що характеризують суспільно небезпечні наслідки і предмети злочинів у сфері господарської діяльності. Звертає на себе ува-

гу та обставина, що науковці, демонструючи відсутність системного підходу, не йдуть з цієї проблеми далі законодавця. Досліджуючи один або кілька «своїх» складів злочинів і пропонуючи для них абсолютно різні величини шкоди, дисертанти, як правило, особливо не переймаються виробленням єдиних підходів до визначення суспільно небезпечних наслідків злочинів у сфері господарської діяльності. Проте оптимізація відповідних параметрів, набуваючи вигляду їх уніфікації, має бути комплексною й охоплювати весь розділ VII Особливої частини КК України. Існуючу ситуацію з виробленням обґрунтованих вартісних критеріїв злочинності діянь у сфері господарської діяльності можна зрозуміти (але не виправдати): для вироблення цих критеріїв необхідним є проведення серйозних кримінологічних та емпіричних досліджень. Інакше кажучи, маємо справу з одним із тих випадків, коли «метод розумної голови» фахівця з кримінального права для конструювання кримінально-правових заборон не може бути ефективним. Без проведення вказаних досліджень навряд чи вдасться подолати згадану довільність кількісних показників суспільної небезпеки господарських злочинів; також не буде дотримана чи не найактуальніша щодо економічних злочинних посягань вимога – вимога соціальної обумовленості кримінального закону.

Проблематика кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності вважається однією з найскладніших у курсі Особливої частини кримінального права України не в останню чергу через чітко виражену бланкетність диспозицій відповідних кримінально-правових заборон – зв'язок останніх із положеннями регулятивного законодавства (величезного за обсягом, суперечливого і вкрай нестабільного)⁴. Як і у випадку з вартісними характеристиками злочинів у сфері господарської діяльності, оптимізація позначення проявів бланкетності у кримінально-правових заборонах та усу-

⁴ Тезу про кричущу нестабільність вітчизняного регулятивного законодавства, положення якого мають безпосереднє відношення до застосування кримінально-правових норм про господарські злочини, проілюструю таким чином. Ухвалення 2 грудня 2010 р. Податкового кодексу України призвело до уточнення або навіть перегляду багатьох вироблених доктриною і практикою підходів щодо кримінально-правової оцінки порушень податкового законодавства при незмінності тексту ст. 212 КК.

нення таких проявів повинна в ідеалі охоплювати весь розділ VII Особливої частини КК. Тут може стати у нагоді вироблений Г. З. Яремко наскрізний підхід до вдосконалення статей Особливої частини КК України, значною мірою абстрагований від кримінально-правової характеристики окремих злочинів⁵.

До найбільш дискусійних у науці питань, пов'язаних зі складами конкретних злочинів у сфері господарської діяльності, варто віднести, зокрема, питання про: доцільність закріпленої у ст. 199 і ст. 224 КК України диференційованої оцінки незаконних дій із державними та недержавними цінними паперами і можливість інкримінування зазначених норм у випадку підроблення цінних паперів, що існують у бездокументарній формі; кваліфікацію збуту підроблених грошей, поєднаного із заподіянням майнової шкоди чужій власності, і використання підроблених платіжних засобів, результатом чого став фактичний переказ грошових коштів або їх одержання готівкою; шляхи оптимізації кримінального законодавства, покликаною протидіяти обігу фальсифікованої і небезпечної продукції, у тому числі предметів, що імітують піддакцизні товари, а також міцних спиртних напоїв домашнього вироблення; кримінально-правову оцінку ухилення від сплати скасованих податків, податків із доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, не поєднаного з обманом, незаконних дій із заставленими активами, незаконного отримання бюджетного відшкодування ПДВ, зловживань податкових агентів, а так само необережної несплати податків і зборів; доцільність виокремлення заборони, присвяченої ухиленню від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, і розуміння предмета злочину, передбаченого ст. 212¹ КК України; подолання притаманної ст. 210 КК України казуїстичності та охоплення її диспозицією інших, близьких за суспільною небезпекою до безпосередньо названих у цій статті КК бюджет-

⁵ Див.: Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / за ред. В. О. Навроцького – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 432 с.

них правопорушень, включаючи порушення порядку здійснення міжбюджетних трансфертів; встановлення кола суб'єктів незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203¹ КК України) і доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); доцільність запровадження кримінальної відповідальності за необережне банкрутство; визначення кола предикатних діянь як джерел «брудних» доходів, обов'язковість кримінально-правової преюдиції стосовно складу злочину «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (ст. 209 КК) та його співвідношення зі складами злочинів, передбачених ст. 198 і ст. 306 КК України; кримінально-правову оцінку незаконного використання податкової пільги; визначення шляхів удосконалення кримінально-правової охорони фондового ринку, а також заборон, присвячених зайняттю гральним бізнесом, фіктивному підприємництву, незаконному збиранню з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, і незаконній приватизації державного і комунального майна.

Дудоров А. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: особенности уголовной ответственности

В статье сделан обзор отечественных научных публикаций, посвященных проблемам уголовной ответственности за совершение преступлений в сфере хозяйственной деятельности. Констатировано частичное несоответствие названия Раздела VII Особенной части УК Украины содержанию размещенных в нем уголовно-правовых запретов. Определены дискуссионные аспекты уголовно-правовой характеристики конкретных хозяйственных преступлений.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, преступление, декриминализация, бланкетность.

Dudorov O. O. Crimes against economic practices: particular issues of criminal liability

Review of domestic scientific publications related to the issues of criminal liability for committing crimes against economic practices is provided in the article. Partial inconsistency between the name of Section VII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine and contents of criminal law provisions located in it is established. Controversial aspects of criminal law characteristic of specific business crimes are defined.

Key words: economic practices, crime, decriminalization, blanket approach.